

Úttörőmozgalom és cserkészet – ifjúságnevelési koncepciók¹

SZÜCSY VAZUL VENCEL

Pioneering and scouting – youth education concepts

Abstract

The study looks at the educational concept of two youth associations, namely the Scouting and the Pioneer movement as two defining youth associations in the 20th century Hungary. In the beginning of the 20th century, due to several social influences, there was an increased demand for communities that bring young people together and educate them outside of school. The Scouting movement spread in the first half of the century, and was replaced by the Pioneer Association during the socialist–communist Hungary. Both youth movements were closely linked to politics and ideology. The study analyses the common and opposite characteristics, everyday life, and mainly the educational concept and structure of the two youth associations with the help of literature and the contemporary press.

Keywords: youth organizations; scouting movement; pioneer movement; ideology

Subject-Affiliation in New CEEOL: History – Special Historiographies – History of Communism

DOI: 10.36007/eruedu.2023.4.051-066

A nevelési koncepció²

Az ifjúsági mozgalmak különféle célok érdekében jönnek létre, amelyek lehetnek kulturálisak, sportolással kapcsolatosak, politikaiak, szociálisak stb. A cserkészet és az úttörőmozgalom esetében a cél elsősorban az ifjúságnevelés, ami egy, a társadalom és a közösségi gondolkodás formálására irányuló hosszú távú folyamat. A cserkészet és az úttörőmozgalom számos közös vonással rendelkezett. Mindkettő kiemelte a természet és a szabadban való tevékenység fontosságát, a közösségi

1 Jelen tanulmány a szerző *A cserkészet és az úttörőmozgalom mint meghatározó ifjúsági szervezetek a 20. századi Magyarországon* című, az SJE TTK Történelem Tanszékén 2023 nyarán sikeresen megvédett diplomamunkájának a szerkesztett változata.

2 Jelen tanulmány két olyan ifjúsági tömegmozgalom elemzésén és összevetésén alapul, amelyek közül a pionirmozgalom a kelet-közép-európai térség kommunista dominanciájú országaiban 1989-ig létezett és mára megszűnt. A tanulmánynak ebben a szerkesztett változatában a szerző nem tér ki a két mozgalom minden vonatkozására, e helyütt kizárólag a mozgalmak tág értelemben vett nevelési koncepcióira koncentrált.

munkát és az önkéntességet, valamint az egyéni felelősségvállalást és a csapatmunkát. Ugyanakkor a két ifjúsági tömegmozgalom között számos eltérés figyelhető meg keletkezésük és fejlődésük nyilvánvaló történeti különbségein túl.

Mindkét ifjúsági mozgalom esetében a korosztályos lebontás fontos szempont a nevelési koncepció tekintetében, és ugyanúgy az iskolaérettségtől foglalkoztatják a gyermekeket. Ebben a tekintetben nemcsak az érettség, hanem a szocializációs folyamatok is szerepet játszanak. A legkisebbek korosztálya az úttörőknél a kisdobos, a cserkészletben pedig a kiscserkész (háború előtti nevén farkaskölyök). Ez a korosztály a frissen iskolába került, első és másodikos általános iskolástól kezdődik. A valódi úttörő és cserkész korosztályt az 5./6. osztályt kijáró gyermekek alkották, ez életkorban a 6–12 éves közötti időt jelenti.

A cserkészfogadalmat 12 éves kor után tehettek le a jelöltek, ami az általános iskola 7. osztályát kijáró fiatalokat érintette. Az úttörőesküt sokkal hamarabb, az 5. osztálytól lehetett letenni és egészen az általános iskola végéig szólt.

Ifivezetőnek számított az általános iskolát elhagyó, de aktív tagnak megmaradó úttörő; ugyanennek a cserkészletben az őrsvezető a megfelelője. A cserkészletben a vezetői felelősségvállalás önkéntes alapon működött, ezzel párhuzamban az ifivezető szintén önkéntes alapon vállalhatott szervezői tevékenységet. Az ifivezetők jellemzője, hogy a pedagógusi pályára készülő fiataloknak előnyös volt a közöségben a felelősségvállalás, miközben az őrsvezetés hivatalosan semmilyen civil életben elérhető eredményhez nem járult hozzá.

A cserkészlet a 16 és 18 év közötti korosztályt rovernek nevezte (a vezetői szerepvállalástól függetlenül); ennek a kategóriának az úttörőrendszerben nincs megfelelője. (A legfrissebb magyar cserkészreform szerint a 14–18 éves korosztályt kószának, a 18-tól idősebbeket pedig vándornak nevezik.)

Az úttörővezetők pedagógusok voltak, akik szintén tanították a fiatalokat a csapathoz tartozó iskolában. A politikailag képzett raj- és csapatvezetők között nem volt eltérés sem képzettségben, sem megnevezésben, a tevékenységüket sok esetben nem önkéntes jellegűen, hanem munkaköri feladatként látták el. Ettől eltérően a cserkészcsapatok élén változatos munkát végző felnőtt emberek álltak, akiket cserkészisztizteknek illetve csapatparancsnoknak neveznek. A vezetők többnyire az értelmiségi osztályból kerültek ki, illetve lelkészek és papok is vállaltak ilyen önkéntes munkát a szövetségben.

Mind a cserkész-, mind az úttörőcsapatok felépítésében található elnevezések a hadseregben használatos egységekből eredeztethetőek. Mindkét ifjúsági mozgalom legkisebb és egyben legfontosabb szervezeti egysége az őrs, azaz az – eredeti, katonai jelentésében – „több fegyveres katonából álló őrség”³. Az őrs jelentése az ifjúsági mozgalomban eltérő: az őrsvezető által irányított és tanított fiatalok szorosan együttműködő kis közösségét értik alatta, amelyet 5–12 fő alkothatott. Az őrs a cserkész alapszabály szerint egy maximum 8 főt befogadó közösség.⁴ Az úttörőmozgalom szinte teljes mértékben átvette a cserkészlet őrsi rendszerét, az őrsben végzett munkát és az őrsben elvállalt szerepeket is. A cserkészletben az

3 *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959–1962.

4 *A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928, 8.

örsi találkozót Sztrilich Pál összejövetelnek nevezte, viszont ezt az úttörőmozgalom őrsgyűlésnek hívta. A rendszerváltás után a cserkészmozgalomban továbbra is megmaradt az őrsgyűlés elnevezés. Ez az alkalom hetente 60–90 perces összejövetelt jelentett, ahol az őrsvezető útmutatásával tanultak, játszottak, képezték magukat a fiatalok.

A megegyező tisztségek a két mozgalom örseiben a krónikás, aki az őrsi naplót vezette, és a nótás, aki a dalokat ismerte, választotta ki és kezdte el. Az őrök rendelkeztek zászlóval, választott jelszóval és jelképpel is, ami az esetek többségében valamilyen állat volt, bár az úttörők esetében személynevek is előfordultak.

A csapatbeli őröket a raj foglalta össze. A raj szintén hadászati eredetű elnevezés. A hadseregben a raj a legkisebb egység „8–13 főből áll a szakaszon belül”⁵. Ebben a tekintetben a katonai jelentés semmilyen módon nem egyezik meg az ifjúsági mozgalomban használt fogalommal: élükön a rajvezető áll. Amíg az úttörők esetében az egy osztályban működő őrök alkották a rajt, addig a cserkészeknél 3–7 egy korosztályba tartozó őr alkotott egy rajt.

A cserkészcsapatok esetében 2–8 raj alkotott egy csapatot, amíg az úttörőknél iskolánként volt 1–1 csapat, amely összefogta az intézményben működő rajokat. A cserkészeknél a csapatparancsnok vezette a csapatot, míg az úttörőknél az ifi-vezető. A cserkészcsapatnak a cserkészotthon vagy magánkézben lévő vagy valamilyen fenntartó által biztosított hely volt, ahol az összejöveteleket tartották, illetve a csapat felszerelését tárolták. A fenntartó lehetett iskola, plébánia, de megesett, hogy fenntartó nélkül működtek csapatok. Az úttörőcsapatok ebből a szempontból könnyebben működhettek, hiszen állami iskolákban, állami támogatásból kényelmesen és biztonságosan végezheték munkájukat. Az őrökkel ellentétben a rajok és csapatok elnevezésében már nem szerepeltek állatnevek, hanem híres történelmi alakok, példaképnek jelölt személyek után kapták a nevüket.

A cserkész- és az úttörőcsapatokat az illetékes országos szövetség, a Magyar Cserkészszövetség (a továbbiakban: MCSSZ), illetve a Magyar Úttörők Szövetsége fogta össze. Mindkét szövetség hasonló hierarchiával működött, de a cserkészszövetségé sokkal bürokratikusabbnak bizonyult. A Magyar Cserkészszövetséget az elnök és a helyettese, illetve a központi főtisztviselők vezetik. Főtisztviselőnek számított az országos ügyvezető elnök, aki végrehajtói szerepet játszott az országos intézőbizottság és a közgyűlési határozatok kapcsán, az országos vezetőbizottság pedig a csapatok szervezéséért és irányításáért volt felelős.⁶

A cserkésztvények és az úttörők pontjai

A közös iránymutató törvényeknek több szempontból is fontos szerepük van az ifjúsági mozgalmak esetében. Egyrészt egységesítik az irányvonalat, amelyen a tagok, illetve a csapatok működhetnek, pszichológiai szempontból pedig a hovatartozás

⁵ *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959–1962.

⁶ *A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928, 20–21.

érzését erősítik. Mindkét mozgalom nagy hangsúlyt fektetett a törvények ismeretére és betartására, hiszen azokat nemcsak fejből kellett tudniuk a tagoknak, hanem a fogadalomtétel programjában is szerepel, a fogadalom vagy eskü előtti felmondással ez is része az elköteleződésnek.

Az eredeti angol nyelvű cserkész törvényeket Baden-Powell („Bi-Pi”) fogalmazta meg a *Scouting for boys* című munkájában, ahol a lovagi erényeket vette alapul (Baden-Powell 2005, 173). A cserkészlet magyarországi terjedésének kezdetén több verzió is létezett a cserkész törvényekre, többnyire a szabad fordítás eredményeképpen, amelyben előszeretettel formálták a pontokat a magyar kultúrközeghez alkalmazkodva. 1912-ben az MCSSZ hivatalos megalakulásával egyidőben fogalmazták meg a tíz cserkész törvény egységes, végleges változatát, amelyet a szövetség a mai napig ebben a formában használ. Az eredeti angol nyelvű cserkész törvényeket a leghitelesebben a *Zászlónk* című újság közölte le 1913-ban.⁷ A *Zászlónk* által közölt cserkész törvények közül egyedül a 4-es pontban található eltérés, ahol a magyar verzió kiegészíti konkrét megnevezéssel, hogy vallástól, nemzeti és társadalmi osztályhoz való tartozástól független testvériséget és barátságot ír elő.

A kezdeti változatok után egységessé és állandóvá vált cserkész törvényekkel szemben az úttörőmozgalom tizenkét pontja nagyban eltér az első közléstől és az elterjedt változattól.

A két mozgalom iránymutatására szolgáló felsorolás első szembetűnő különbsége, hogy a cserkészek *törvényeket*⁸ alkottak, míg az úttörőknél *pontokba* szedve ismertették azt. A cserkész törvényekkel szemben az úttörők tizenkét pontjának nem létezett más (alternatív) verziója. Az úttörőmozgalmat próbálták szorosan összefűzni az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eszméjével: eszerint az úttörők hasonlatosak a forradalmi ifjakhoz, a márciusi ifjak tizenkét pontja előtt kívántak tisztelni (P. Miklós 2007, 153–181) – attól függetlenül, hogy tartalmilag semmilyen téren nem egyezik a két lista.

A törvények és a pontok között van átfedés. Jól látható, hogy az úttörőpontokat nagyban inspirálta a tíz cserkész törvény.

Az első cserkész törvény és a hatodik pont, amely az egyenességről és az igazságról szól, esetében a tartalmi azonosság mellett a megfogalmazás is alig tér el.

A második cserkész törvény és az első úttörőpont szinte azonos, hiszen a haza iránti hűséget írja elő, csak kicsit más megközelítésből. Míg a cserkészlet kiemeli az Isten felé tulajdonított hűséget, addig a vallásosság egyáltalán nem található meg az úttörők pontjai között, ellenben 1957-től a „haza” konkrét elnevezése szerepel: *hű gyermeke hazánknak, a Magyar Népköztársaságnak*. Végző átirása szerint 1986-tól újra „haza” szerepelt a pontban.

A harmadik törvény és az ötödik pont is megegyezik, de az úttörők esetében az önkéntesség kiemelt szerepet kap.

A negyedik cserkész törvény tartalma szétbontva, részletesebben jelenik meg az úttörők pontjaiban. A testvériség és a barátság az úttörők második, illetve nyolcas

⁷ *Zászlónk* XI. 1913, 164.

⁸ Angolul *scout law*, így a magyar fordítás hű az eredeti elnevezéshez.

pontjában található meg, viszont itt csakis tartalmi átfedésről beszélhetünk.

A hatodik cserkészőtörvény azonos az úttörők tizedik pontjával, de ebben az esetben a cserkészőtörvény részletesebben megfogalmazza álláspontját. Az előbbieknél kiemelik a növények és az állatok védelmét, viszont az úttörők pontjai közé csak a természet mint gyűjtőfogalom került be.

A nyolcadik cserkészőtörvény és a kilencedik pont tartalmilag szemben állnak egymással. Míg a cserkészzet a felelősségteljes vidámságot helyezi előtérbe, addig az úttörőknek ez a pontja a bátorságot és a fegyelmet részesíti előnyben.

A tizedik törvény és a tizenegyedik pont tematikája szintén azonos, viszont a cserkészőtörvény a lelki tisztaságot is kiemeli, ami a vallásossággal hozható összefüggésbe.

Az ötödik, a hetedik és a kilencedik cserkészőtörvény tartalmilag nem található meg az úttörők pontjai között. Ezzel szemben az úttörők tizenkét pontjában az egyedi tematikával rendelkező pontok vizsgálatával szembeütő a szocialista-kommunista ideológia és a „népköztársasággal” való szoros viszony – ezt sugallja az első, a negyedik és a tizenkettedik pont.

A tíz cserkészőtörvény⁹	Az úttörők tizenkét pontja (Füleki 1983, 4)
1. A cserkész egyeneslelkű és feltétlenül igazat mond.	1. Az úttörő hű gyermeke hazánknak, a Magyar Népköztársaságnak, felelősséggel dolgozik érte.
2. A cserkész híven teljesíti kötelességeit, amelyekkel Istennek, hazájának és embertársainak tartozik.	2. Az úttörő erősíti a népek barátságát, védi a vörös nyakkendő becsületét.
3. A cserkész, ahol tud, segít.	3. Az úttörő szorgalmasan tanul, a világ és önmaga megismerésére törekszik.
4. A cserkész minden cserkésztestvérének tekint.	4. Az úttörő gyarapítja és védi a szocialista társadalom értékeit.
5. A cserkész másokkal szemben gyöngéd, magával szemben szigorú.	5. Az úttörő ahol tud, segít és önként szolgálja a közösséget.
6. A cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz, és kíméli a növényeket.	6. Az úttörő igazat mond és igazságosan cselekszik.
7. A cserkész feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmeskedik.	7. Az úttörő szereti, tiszteli szüleit, nevelőit és az idősebbeket.
8. A cserkész vidám és meggondolt.	8. Az úttörő igaz hű barát.
9. A cserkész takarékos.	9. Az úttörő bátor és fegyelmezett.
10. A cserkész testben és lélekben tiszta.	10. Az úttörő szereti és védi a természetet.

⁹ *A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928, 6.

	11. Az úttörő edzi testét és óvja egészségét.
	12. Az úttörő úgy él, hogy méltó legyen a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség tagságára.

A cserkészzet és az úttörőmozgalom által használt jelmondatok és az ahhoz tartozó kézmozdulatok szimbolikus jelentőséggel rendelkeznek, mindkét ifjúsági mozgalomnál mély jelentéssel bírnak, és szorosan összefüggenek a mozgalmak alapkoncepciójával.

A cserkészzet jelmondatát Bi-Pi jelölte ki: „Be prepared!”, ami „Légy résen!” fordításban jelenik meg a magyar cserkészmozgalomban. Az üzenet egyszerű: a cserkésznek mindig késznek kell lennie a cserkész törvények betartására és a cserkészszere szerinti magatartás betartására. A jelmondat mellett a „Jó munkát!” köszöntést is alkalmazták, ami a cserkészzet által meghatározott feladatok melletti kitartásra utal.

Az úttörőmozgalom megalkotásánál, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc jegyeit is figyelembe véve, nemcsak a 12 pontnál látunk párhuzamot, hanem a jelmondatnál is, amennyiben a magyar honvédek „Előre!” jelmondatára is utalt.

Éles ellentét: az ideológiai és politikai háttér

A cserkészzet és az úttörőmozgalom legnagyobb különbsége az eszmeiségben rejlik, hiszen bár hasonló eszközökkel kívánják az ifjúsági nevelést végezni, teljesen más a motivációik eredete. A két mozgalom különbözősége az alapítási szándékkal magyarázható, ami később befolyásolta az állammal való kapcsolatot és a mozgalmak társadalmi megítélését is.

A két mozgalom ellentétes eszmerendszere

Az úttörőmozgalom a kommunizmus ideológiájára épült, és célja az állami nevelési rendszer részeként az ifjúság szocializálása, a kommunisták ügyének előmozdítása volt. Az úttörőmozgalom, amelynek az alapítása egy pártpolitikai döntésből alakult ki és szigorúan felülről szerveződött, alapelveivel a kollektizmusra, az ideológiai összetartásra és a kommunizmus értékeire támaszkodott.

A cserkészzet alapítójának, Lord Baden-Powellnek a szándéka és kiindulópontja nem politikai, hanem katonai és vallásos háttérű volt. Célja az ifjúság katonai értékekkel, az erőnlét, az önfegyelem és a kalandvágy fejlesztésével való nevelése volt. Ez a különbség az eszmeiségben megmutatkozott, főleg a két mozgalomnak az államhoz való viszonyában.

A kommunista ideológiához illeszkedve az úttörőmozgalom teljes mértékben hanyagolta a vallást, a megvizsgált kiadványokban és sajtóban egyszer sem talákoztam egyházzal vagy vallással kapcsolatos témákkal és cikkekkel. Érdekesség, hogy bár a kommunista ideológia támogatja az ateizmust, az úttörőmozgalom tá-

mogatta a népi hagyományokat, amelyek bizonyos esetekben kifejezetten vallási eredetűek, mint a karácsony vagy a húsvét. A cserkészzetnek ezzel szemben van vallási vonulata, hiszen Bi-Pi eredeti elképzelése alapján a cserkészzet egyfajta keresztény ifjúságnevelő mozgalomként indult. A cserkészzet alapelvei között szerepel az istenhit és kötelességvállalás Isten előtt. Bi-Pi *A boldogulás ösvényein* című könyvében (Baden-Powell 2004) tesz tanúvallomást a hite mellett, illetve ismerteti azt a vallásos, keresztényi eszmét, amelyet a cserkészzetben lát megvalósulni. A cserkészzet elsősorban lelkeség, amelynek alapját a törvények foglalják össze. A cserkészzet eszmei alapját a klasszikus lovagi erények képezték. A cserkészőtörvényekben is megjelenik az önzetlen segítség, az elesettek védelme, illetve jól illusztrálja ezen aspektusát, hogy Sárkányölő Szent György¹⁰ a cserkészek védőszentje.¹¹ (Megjegyezzük, hogy a cserkészzet ma már nem kötődik kizárólag a keresztény valláshoz. A cserkészmozgalom nyitott a mindenféle vallási, kulturális és társadalmi háttérű fiatalok előtt, és az alapelvek közül a hit egyéni értelmezése és megélése a hangsúlyosabb.)

A két mozgalom kommunikációja

Az úttörőszajtó a mozgalmi életben, oktatáson és szórakoztatáson kívül erős politikai eszközként funkcionált. A kommunista állami ifjúságpolitikában a Magyar Úttörők Szövetsége rivális mozgalmak nélkül állt, monopolhelyezettel rendelkezett, és ez az ideológiai nevelés a kiadványain is tükröződött.

A *Pajtás* című hetilap vizsgált számaiban számtalan kreált történetet találtam, amelyek a szovjet hadsereget éltetik vagy éppen a fasiszták bűneit részletezik. A szocialista ideológia kulcsszavai, mint a bolsevik, szocialista, fasisztaellenesség, gyakorta megjelennek a szövegben.¹² 1970-ig jellemző volt a második világháborúra való visszatekintés, a hadszíntéri leírások, valamint Adolf Hitler és a német hadsereg emlegetése is előfordul.¹³ A történetek, cikkek a második világháborúra tekintettek vissza sokszor szovjet vagy partizán szemszögből. Az efféle írások mellett gyakorta szerepeltek az úttörőknek szánt feladatok, mint például a „Rendezzettek ki mit tudot az elmúlt 20 év történetéből!”¹⁴ a felszabadulás évfordulója alkalmából. Több ízben megjelenik a háború okozta pusztításból való felemelkedés, és a Népköztársaságot megelőző jobboldali rendszerre való negatív utalás.

Párhuzamosan aktuálpolitikával is találkozhattak a fiatal úttörők, a vietnámi háborúval kapcsolatban többféle tartalom is teret kapott. Pozitív propagandára példaként említhető a cikk, amelyben a vietnámi és afrikai rászorulóknak szerveztek

10 Szent György: római kori katona, viszont később a lovagok védőszentje lett, így szerepköréhez társították a lovagi erényeket.

11 Magyarországon a cserkészek másik védőszentje Szent Imre, egy cserkészfiú is tagja a Móricz Zsigmond kórtérnen található Szent Imre szobra köré állított szoborcsoportnak.

12 *Pajtás* 1965, XX. évf. 13–14. sz., 6–7.

13 *Pajtás* 1965, XX. évf. 12. sz., 4.

14 *Pajtás* 1965, XX. évf. 12. sz., borító, 1., 8–10.

gyűjtést 1965-ben, bár ebben az esetben is a cikk első bekezdése „Amerikaiak, szüntessétek meg a gyilkolást!” felkiáltással zárul.¹⁵ A vietnámi háborús cikkek mellett szórakoztatónak tűnő kontextusban tűnik fel egy pár paneles képregény a vietnámi partizánokról, akik egy amerikai repülőgépet robbantanak fel¹⁶ – mindez egy olyan rovatban, amely az úttörők kellemes nyári élményeiről és táborozásáról szól.

A *Pajtás* időszakosan az *Úttörő zsebkönyvek*ben az aktuális évfordulókról közölt listákat¹⁷, amelyek a Szövetség által kiemelt fontosságúnak tűntek, vagy a szocialista államok nemzeti eseményeit, esetleg valamely ideológus születésnapját tartalmazták.¹⁸ Valójában megeseett, hogy olyan országok eseményeire fókuszáltak, amelyek társadalmilag, geopolitikailag és kulturálisan nagyon távol állnak Magyarországtól, mint például Angola¹⁹, viszont politikailag a szovjet blokkhoz tartoztak, így erősíteni kívánták az összetartozás gondolatát.

A megemlékezések szorgalmazása mellett más ország sportsikerei kaptak helyet, de az ily módon megemlített országok mind kommunista kötődésűek, mint például Csehszlovákia és az NDK.²⁰ Elvértve szemet szűrhetnek propaganda értékű beküldött beszámolók úttörők tollából. A szocialista propaganda működését ismerve megkérdőjelezhető, hogy valóban egy általános iskolás lány önálló írása került-e be ilyen kezdő mondatral: „A chilei fasiszta puccs 4. évfordulóján városunkban szolidaritási nagygyűlés és hangverseny volt.”²¹

A *Pajtás* hasábjain az aktuális szovjet sikerek is helyet kaptak, mint pl. az úrversenyben elért eredmények, amikor is szovjet úrhajósok lebegnek a címlapon, majd az azt követő első cikk kiemeli, hogy magyar úttörőörsök vették fel azonnal a kozmonauták neveit.²²

Meglepő módon a lengyel harcerekről (ami egy lengyel ifjúsági mozgalom) szóló történet fejlécén megjelenik a lengyel cserkészlilium, majd a lengyel cserkészek jelmondata, a „Czuwaj!”²³

Az állam és a szövetségek kapcsolata

Az úttörőmozgalom a kommunista rendszer részeként működött, és az állam által szervezett, finanszírozott és irányított nevelőintézményként szolgálta ki az egypártrendszer igényeit. A cserkészlet ezzel szemben önkéntes civil kezdeményezésből jött létre, rendszerint független volt az államtól és egyházaktól, a finanszírozása pedig tagdíjából és adományokból volt biztosítva.

15 *Pajtás* 1965, XX. évf. 15–16. sz., 3.

16 *Pajtás* 1965, XX. évf. 32–33. sz., 10–11.

17 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 33. sz. 22.

18 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 33. sz. 9.

19 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 33. sz. 22.

20 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 30. sz., 22.

21 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 30. sz., 31.

22 *Pajtás* 1965, XX. évf. 12. sz., borító, 1.

23 *Pajtás* 1965, XX. évf. 12. sz., 6–7.

Habár a cserkészzet Magyarországon nem állami ifjúsági mozgalomként indult, a Horthy-korszakban szoros kapcsolatot ápolta a kormánnyal, hiszen a Magyar Cserkészszövetség munkája a magyar királyi vallás- és oktatásügyi miniszter ellenőrzése alatt áll.²⁴ A cserkészzet eszmeisége összeillett a Horthy-korszakot jellemző keresztény-nemzeti ideológiával, így a mozgalom rendkívül támogatott volt a két háború között, viszont a második világháborút megelőző jobbratulódásig teljesen szabadon működhetett. A *Magyar Cserkész* lapjain több esetben említették a kormányt, vagy magát Horthy Miklóst, akit az MCSSZ fővédnökének kértek fel.²⁵ Emellett nem meglepő, hogy a kormányzó rendszeresen részt vett a szervezet programjaiban.²⁶ 1922-től 1923-ig gróf Teleki Pál miniszterelnök töltötte be az országos főcserkész pozíciót, lemondása után mint tiszteletbeli főcserkész vett részt a szövetség működésében (G. Merva 2009, 11). Állam és mozgalom kapcsolata folytatódott például abban, hogy a Népköztársaság kormányának a *Pajtás* mint képes gyermekújság propagandafelületet nyújtott. Az újság lapjain az 1960-as években a világ- és hidegháborús tematika dominált, bár később ez a fajta kommunikáció elhalványult. Az állami támogatások ellenben mindig kihangsúlyozásra kerültek, például „Alkotmányunk ajándéka” címmel írnak az Úttörővasútról.²⁷

Cserkész módszer versus úttörő-pedagógia

A cserkészzet és az úttörőmozgalom szinterei ellentétesek voltak, azonban a nevelési koncepciójuk alapja lényegében megegyezett. A Bi-Pi által kreált őrsi rendszert az úttörőmozgalom teljes mértékben lemásolta, mert az őrsi rendszer hatékony eszköznek bizonyult a családon és oktatáson kívüli nevelésre. A magyarországi cserkészmozgalomban az őrsben való munkát, annak vezetését és a hatékony vezetőképzést Sztrilich Pál²⁸ dolgozta ki. Az úttörők esetében Derzsi Ottó három kiadványban (Derzsi 1964) foglalta össze az őrs működését és az őrsvezetői tevékenységet, viszont a vezetőképzés alapjait Imre Samu fektette le, akit 1949-ben bíztak meg iskolagondozók képzésével. Az alapképzés mellett úttörővezetőnek is fel kellett készítenie. Imre Samunak a meglátása hasonló volt Sztrilich Páléhoz; előtérben tartotta a jó közösségi élményt, hogy azt valósíthassák meg az úttörőközösségben.²⁹

Az egy őrshöz tartozó fiatalok azonos korosztályba tartoznak, így az ugyanolyan élethelyzet köti őket össze a leginkább. Az őrsvezető pár évvel idősebb, nem családtag és nem hivatalos személy, így másfajta, mondhatni sokkal közvetlenebb viszony alakulhat ki közte és a vezetettek között. Az őrs minden héten a foglalkozásokon az őrsvezető útmutatásával készül a próbázásra vagy teljesíti a kitűzött

²⁴ A *Magyar Cserkészszövetség alapszabályai*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928, 42.

²⁵ A *Magyar Cserkész* 1920, I. évf., 1. sz., 1.

²⁶ A *Magyar Cserkész* 1921, II. évf., 12. sz., 267.

²⁷ *Pajtás* 1965, XX. évf. 32–33. sz., 3.

²⁸ Sztrilich Pál (1900–1960) fogorvos és cserkészvezető.

²⁹ *Úttörővezető* 1970, 14. évf., 12. sz., 10.

feladatot. A kis közösségben végzett munka fejleszti a szociális képességeket és a kommunikációt, a közvetlen viszony pedig motiváló erővel hat.

Az úttörő-pedagógiában – mivel az iskolákban zajlott, és pedagógusok voltak az úttörővezetők – nehezebben alakulhatott ki olyan személyes viszony, mint a társadalmilag színesebb cserkészletben. Az iskolai és a mozgalmi nevelés módszer-tanilag is szorosan összefüggött, sok esetben úgy nyilvánult meg, mint az iskolai tevékenységnek a bővítése. Ennek okán dr. Király Gábor 1970-ben írásában úgy fogalmaz, hogy „az úttörőmunka elhanyagolása származik, hanem az iskolai oktató-nevelő munka eszköztárának szegényesítése, onnan a hasznos mozgalmi módszerek kiiktatása történik” (Király 1970, 47). A korabeli kritikák alapján kijelenthető, hogy az úttörőmozgalom a gyakorlatban nehézségekkel küzdött a módszertani megvalósítás terén.

A cserkészletben a neveléstől és az eredeti elképzeléstől könnyűnek tűnik eltávolodni, hiszen a szövetség rengeteg szigorú szabályt hozott a mozgalmi élettel kapcsolatban, illetve a sok lehetőség elvonhatja a figyelmet a valódi mozgalmi tevékenységtől. 1921-ben, relatíve a mozgalom első időszakában fogalmaz így dr. Horváth Detre: „Pedig én a cserkészlet lényegét a parancsnok és a cserkészeinek szeretettől egybekovácsolt családias viszonyában látom, amely magában foglalja a cserkészlet összes többi elemét. Aki így gondolkodik, az nem akar a disztinkciók zűrzavaros sokaságával, milliméternyi pontosságú méreteivel, a különböző jelvények, érmek, plakettek kitűzésével, rikító őrsi színekkel jeleskedni.”³⁰

A cserkészlet programjai között szerepelt a hadijáték, számháború formájában. A *Cserkészvezetők útmutatója* kijelenti, hogy a hadijáték nem a „katonaság majmolása”³¹, holott a hadijáték lefolyása alatt menetelést írnak elő, előretolt helyőrségeket, járőr csapatokat szerveznek. Pedagógiai módszernek tűnik, melyben gyakorlati helyszínt ad az elsajátított cserkész tudásnak, illetve felkészíti a fiatalot a gyorsan változó körülményekhez történő sikeres adaptálódásra.

Bár az úttörőmozgalom gyakorlati mindennapjaitól távolabb állt a katonai kötődés, a szovjet kötődésű hadtörténeti események időnként alapját szolgáltatták bizonyos eseményeknek. Nagyszabású országos programnak számított az RIADÓ'77³² néven futó akció, amely a nagy októberi szocialista forradalom 60. évfordulóját kívánta ily módon megünnepelni.³³ A hadijáték kapcsán az őrsök feladatokat kaptak, amelyekben hasonulniuk kellett a szovjet forradalmi osztagokkal, szerveződésekben, étkezésben és felkészültségben, majd a felkészülés után a gárdista igazolvánnyal rendelkező fiatalok számháborúval imitálták az eseményeket. Több eset is van, hogy valamilyen szovjet kötődésű hadi esemény évfordulójára vagy tiszteletére szerveznek programot, 1965-ben például Angyal föld felszabadulására emlékezve szerveztek akadályversenyt, kiemelve, hogy ez a szovjet katonák hősi küzdelmét eleveníti fel.³⁴

30 *Magyar Cserkész* 1921, II. évf., 12. sz., 259.

31 *Cserkészvezetők útmutatója*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1919, 30.

32 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 33. sz., 4.

33 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 30. sz., 2–3.

34 *Pajtás* 1965, XX. évf., 12. sz., 2.

A cserkészzet népszerűségét a közösségi élmény mellett a szórakoztató és hasznos nevelési koncepciója eredményezte. A szövetség alapszabálya és próbarendszere komoly témákkal foglalkozott, de a gyakorlatban nehéz volt összeegyeztetni a játékot a keresztény erkölcsökkel, valamint a mély nemzeti öntudattal átitatott tudásanyaggal, melynek célja: „Nem szabad a cserkészzetet csak játékká tenni.”³⁵

A testneveléssel foglalkozó mozgalmi törekvések elsők között jelentek meg Magyarországon, hagyományaik és a sport előtérbe helyezése a cserkészzetben és az úttörőmozgalomban is mélyen gyökeret vert. A vizsgált lapokban és kiadványokban testmozgásra buzdító gyakorlatokat ismertető cikksorozat található *Izomlecktétetés*³⁶ néven. Hasonló rovatok mellett állandóak a *Pajtás* oldalain az ismeretterjesztő cikkek, mint a pingpong³⁷ vagy az öttusa³⁸, és interjúk dobogós olimpikonokkal.³⁹ Az úttörő és cserkészprogramok előnyben részesítették az akadálypályát és a megfelelő rendszeres testedzést, amelyhez módszertani segédanyagot is biztosítottak (Füleki 1982). A sport és a testnevelés az MCSSZ szempontjából szintén fontosak voltak.⁴⁰ Már a korai években megvolt az irányelv, miszerint a szövetségnek részt kell venni a fiatalság sportéletében, de kiemelve, hogy nemcsak a futball és más tömegsportok terén, hanem formáló erőként kell fellépnie az atlétika, turisztika, „harcszerű játék” (ebben a kontextusban a küzdősportokat kell érteni alatta) terén. Egyik első akciója ennek az irányvonalnak az 1921-es cserkészatlétikai bajnokság volt, melyen Horthy Miklós is részt vett mint néző.⁴¹ A sporteredmények mellett önfejlesztést is motiváltak sportgyakorlatokkal és testneveléssel kapcsolatos írásokkal.⁴²

Próbarendszer

A cserkészzet magyarországi egységesítése előtt a cserkészsé válás egyszerű folyamatnak bizonyult. Az önkéntes jelentkezés után kézfogással fogadták be a jelöltet a csapatba két hónapos próbaidővel. A jelölt ígéretet tett a hibái kijavítására, majd a próbaidő leteltével fogadalmat tehetett. A fogadalom Isten, a király és a haza iránt szólt, illetve a cserkésztvörvények betartását követelte.⁴³

A Magyar Cserkészszövetség egységes szabályrendszere a világháború után megváltoztatta és szigorúbbá tette a csatlakozást és a fogadalomtételhez való eljutást. Két hónapról háromra emelték a jelöltként eltöltött időszakot, illetve bevezették az újoncpróba rendszerét (Bakay 2008, 72), amely reformokkal ugyan, de

35 *Különpróba szabályzat*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1924, 6.

36 *Pajtás* 1977, XXXII. évf., 33. sz., 25.

37 *Pajtás* 1965, XX. évf., 13–14. sz., 1.

38 *Pajtás* 1965, XX. évf., 15–16. sz., 28.

39 *Pajtás* 1965, XX. évf., 13–14. sz., 28–29.

40 *A Magyar Cserkész* 1920, I. évf., 1. sz., 7.

41 *A Magyar Cserkész* 1921, II. évf., 12. sz., 267.

42 *A Magyar Cserkész* 1929, X. évf., 16. sz., 340.

43 *Magyar Őrszem*. Budapest, 1913, 9.

napjainkig létező eleme a cserkészzetnek. Az újoncpróba után bizonyos időközönként próbázott tovább az aktív cserkész, illetve lehetősége volt különpróbára. A próbáztatás tudásanyaga Bi-Pi irányelvei alapján készült és kiegészült magyar népi jegyekkel, a koronázási jelvények ismeretével (Bodnár 1990). A próbák teljesítése után felvarrható jelvény formájában került rá az egyenruhára.⁴⁴ A különpróba-rendszert a növekvő igények miatt dolgozta ki az MCSSZ, végterméke az aránylag kevés, de alaposan kidolgozott próbarendszerré vált, ami a 16 éves kort betöltő fiataloknak vált lehetőséggé⁴⁵ és motivációvá, hogy továbbra is a mozgalom részei maradjanak.

A Magyar Úttörők Szövetsége az ifjúságpolitika miatt hamar egységes programmal lépett fel. Sokkal rövidebbnek mondható az az időszak, amíg az alakuló csapatok szabadon dönthettek módszereikről. A kisdobos- és az úttörőélet részletei és próbarendszere rendszertelenül fordulnak elő a szövetség kiadványaiban (Derzsi 1964). A kiadványok elsősorban a vezetőknek szóltak, módszertani segédanyagot adva az őrsi foglalkozások vezetéséhez. Tudásanyaga hasonló, mint a cserkészeté, viszont semmilyen téren sem található meg benne a vallásosság, és a nemzeti öntudat terén nem kap teret a honfoglaló magyarság és az Árpád-házi királyok történetei sem. Az úttörőknek kiépített különpróbarendszerük nem volt, ellenben az őrsöket motiválták hasonló tevékenységre (Füleki 1983).

Táborozás és természetközeliség

A cserkészzetnek és az úttörőmozgalomnak egyaránt fontos a természetben eltöltött idő és a jártasság, mindkét szövetségben szokásos volt a nyári tábor a kirándulás és a szövetség által tulajdonolt ingatlanoknak a kihasználása.

A cserkészstudásnak szerves részét képezték a környezeti alapismeretek, állatok felismerése és más, természettel kapcsolatos témakörök, mint a térképészet, csilágászat, tájékozódás, nyomolvasás.⁴⁶ A cserkészttáborok fontos elemének számított az építkezés, ahol az erdőben megtalálható faanyag és lenmadzag segítségével emeltek táborkaput, padasztalt és egyéb tábori építményeket.⁴⁷ Az úttörőknél a kor technikai fejlettségének, illetve az iskolai környezetnek és az állami támogatással kiépített infrastruktúrával rendelkező úttörőtáboroknak köszönhetően ez a fajta gyakorlati tudás eljelentéktelenedett és soha nem kapott kiemelt szerepet.

Mind a cserkészzet, mind az úttörőmunka fénypontjának a táborozás számított. A cserkészzet szempontjából a mozgalmi tevékenység kitűzött célja a táborozás, „ideális kis állam, melynek törvénye a cserkészttörvény”.⁴⁸

44 *Cserkész ruházati alapszabály*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1931, 21.

45 *Különpróba szabályzat*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1924.

46 *Cserkészvezetők útmutatója*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1919, 22.; Bodnár (1990, 28–37).

47 *A Magyar Cserkész 1926*, Nemzeti Nagytábor különszám, 4–6. sz., 44.

48 *Cserkészvezetők útmutatója*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 1919, 26.

A tábortűz fontos eleme a tábornak. A *Cserkészvezetők útmutatója* minden nap végére ajánlja az esti gyülekezőt, ami teret ad az egész napos munka értékelésére a cserkészszellem szempontjából. Az 1919-es leírás alapján a tábortűzi program sokkal inkább hasonlít egy fórumra, amelynek keretein belül meg lehet beszélni az eseményeket, a másnapi programot.⁴⁹ A tábortűzzel kapcsolatban szintén ajánlás az éneklés és imádság, ezek lehetőségként szerepeltek a leírásban, a későbbiekben ezek váltak meghatározóvá a vezetett tábortűzek alatt. Hamar megjelentek a szórakoztatásnak szánt tábortűzi műsorok. Az úttörők esetében már nem volt szó fórumszerű tábortűzi eseményekről, sokkal inkább a közösségi élmény és szórakozás került előtérbe.⁵⁰ A táborozásról szóló cikkek⁵¹ mellett ugyanilyen témában beküldött leveleket, csapatnaplóból kiválasztott bejegyzéseket jelentettek meg.⁵²

A *Pajtás* című folyóiratban az iskola- és az úttörőélet mellett gyakoriak a természettel, környezettel kapcsolatos ismeretterjesztő cikkek.⁵³ A *Magyar Cserkészben* ilyen tematikájú írások nem fordulnak elő, a sajtóban sokkal inkább koncentráltak a híradásra és a szórakoztató történetekre.

Eskü és fogadalomtétel

A mozgalmak teljes jogú tagjává egy fiatal akkor válhatott, amikor az első próbát sikerrel kiállta, illetve más feltételeknek megfelelt. A fogadalmak szövegei mélyen súlykolva voltak, a kiadványok belső borítóján vagy a hátsó függelékben voltak megtalálhatók.⁵⁴

Fontos szempont, hogy a fogadalomtétel esetében sokszor tévesen használják az eskü kifejezést. A *Magyar értelmező kéziszótár* szerint az eskü valamely állampolgári kötelezettség teljesítésére tett, az „esküszöm” szóval kezdődő ünnepélyes ígéret. A cserkész- és úttörőeszméhez jól igazodik a fogadalom elnevezés, mivel jelentése szerint az valaminek a teljesítésére, esetleg vállalására ünnepélyes nyilatkozattal tett ígéret. Mindkét fogadalom kötelezi a jelöltet a mozgalom törvényeinek betartására, a szöveg további része pedig bizonyos törvényeket is megerősít.

A cserkészfogadalom szövegében megtalálható a cserkészletben legtöbbször előforduló három elem: Isten, haza, embertárs. Valójában a fogadalom szövegének első fele nem más, mint a második⁵⁵ és a harmadik⁵⁶ cserkész-törvény. Az úttörő-fogadalom szövege nem hasonul ennyire konkrétan egyik ponttal sem a tizenkettő közül, viszont szoros összefüggésben van velük. A „csapatom jó hírnevét

49 *Cserkészvezetők útmutatója*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség, 1919, 30.

50 *A Magyar Cserkész* 1933, XIV. évf., 4.sz., 84.

51 *Pajtás* 1965, XX. évf. 32-33. sz., 6-7.

52 *A Magyar Cserkész* 1929, IX. évf., 15-16. sz., 261.

53 *Pajtás* 1965, XX. évf. 32-33. sz., 14.

54 *Úttörő zsebkönyv sorozat*. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó, é.n.

55 2. A cserkész híven teljesíti kötelességeit, amelyekkel Istennek, hazájának és embertársainak tartozik.

56 3. A cserkész, ahol tud, segít.

megőrzöm” párhuzamba állítható a tizenkettedik ponttal⁵⁷, a „tetteimmel szocialista hazámat szolgálom” pedig az első ponttal tehető párhuzamba.⁵⁸

Mindkét fogadalom szövege erősen patrióta, hiszen a haza iránti elköteleződésről szól. Fontos különbség, hogy a cserkészfogadalom a *kötelesség* teljesítését mondja ki, amíg az úttörő a *szolgálat* szót használja. A kötelesség teljesítése belső indítást érzékeltet, míg a szolgálat beleillik a kommunista autoriter felfogásba.

Döntő jelentőségű különbség, hogy a két eszmevilág különbözőségét a mozgalmakat jellemző kulcsszavak is tükrözik. A cserkészfogadalom *Isten* felé, míg az úttörő a *szocialista állam* felé köteleződik el.

A cserkészfogadalom szövege:
„Én (fogadalomtevő neve) fogadom, hogy híven teljesítem kötelességeimet, melyekkel Istennek, hazámnak és embertársaimnak tartozom. Minden lehetőt megteszek, hogy másokon segítek. Ismerem a cserkészítőtörvényt és azt mindenkor megtartom.” (Bodnár 1990, 15)
Az úttörő-fogadalom szövege:
„Én (fogadalomtevő neve) a Magyar Népköztársaság ifjú úttörője, csapatom zászlaja és úttörőtársaim előtt fogadom: az úttörőélet törvényét megtartom, csapatom jó hírét megőrzöm, tetteimmel szocialista hazámat szolgálom.” (Füleki 1982, 3)

Konklúzió: A cserkészlet és az úttörőmozgalom legfontosabb hasonlóságai és különbségei

A cserkészlet és az úttörőmozgalom hasonló eszközökkel kívánták az ifjúsági nevelést végezni, noha a motiváció eredete és az eszmeiségük különbözik egymástól. Ez a különbség főleg az állammal való kapcsolatban, a mozgalmak társadalmi megítélésében és a nevelési módszerekben mutatkozott meg. A cserkészlet a közösségben végbemenő egyéni fejlődést és a társadalmi szerepvállalást helyezi előtérbe, míg az úttörőmozgalom a kollektív értékeket és az állami rendszert hangsúlyozta.

Az úttörőmozgalom felülről szerveződő, politikai indítatású ifjúsági szervezet volt, a cserkészlet pedig egy civil kezdeményezés, amely alulról szerveződött és a valós társadalmi igény alapján vált tömegszervezetté. Míg az úttörőmozgalom esetében egyértelműen kijelenthető, hogy kiszolgálta az állam érdekeit, addig a magyar cserkészmozgalom békebeli narratívája szerint nem volt alárendelve az országot irányító hatalomnak, nem annak érdekei szerint cselekedett. A kormányzat ideológiája és a cserkészeszme fedte egymást nemzetiségi és felekezeti téren, így az ifjúsági mozgalom a kormány támogatását élvezte. Ez a háború alatt megváltozott, hiszen a cserkészlet is militarizálódott, a kormányzattal együtt jobbra tolódott. A

57 12. Az úttörő úgy él, hogy méltó legyen a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség tagságára.

58 1. Az úttörő hű gyermeke hazánknak, a Magyar Népköztársaságnak, felelősséggel dolgozik érte.

két ifjúsági tömegmozgalom nevelési koncepciója, miszerint az őrön belüli szocializálódást részesítették előnyben, megegyezik. A mozgalmi élet fő alkotóeleme volt a természetközelség és a társadalmi szerepvállalás. Mindkét mozgalom számára nagy jelentőséggel bírtak a jelképek, és magasztos eszmei értéket tulajdonítottak nekik.

A keresztény alapokra épülő cserkészletnek, szemben az ateista úttörőmozgalommal, az évtizedek során át kellett alakulnia, hogy szélesebb rétegek számára nyitott legyen. Ez a világban elterjedt cserkészlet miatti nyomással és annak reformjaival változott arra az elképzelésre, miszerint a cserkésznek vallásosnak kell lennie, bármelyik felekezethez tartozik is.

A hasonlóságok mellett és a különbségek ellenére kijelenthető, hogy mindkét ifjúsági mozgalom jelentős hatást gyakorolt a fiatalokra, hozzájárultak az értékrendjük kialakításához és társadalomformáló erővel bírtak.

Irodalom

- A diadalmas cserkészlilium 1912–1942. Budapest: Magyar Cserkészmozgalom, 1942.
- A Magyar Cserkészszövetség alapszabályai. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1928.
- A magyar nyelv értelmező szótára. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959–1962.
- Baden Powell of Gilwell, lord (1994): *Cserkészlet fiúknak*. Budapest: Magyar Cserkészcsapatok Szövetsége.
- Baden-Powell, lord (2004): *A boldogulás ösvényein*. Budapest: Márton Áron Kiadó.
- Baden Powell of Gilwell, lord (2005): *Scouting for boys*. Oxford: Oxford University Press.
- Bakay Kornél (2008): *Ragyogj, Cserkészlilium!* Budakalász: Koronás Kerecsen Kiadó.
- Bodnár Gábor (1990): *Cserkészkönyv I–III*. Zalaegerszeg: Püski Kiadó.
- Cserkész ruházati alapszabály*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1931.
- Cserkészvezetők útmutatója*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1919.
- Derzsi Ottó (1964): *Úttörő – őrvezető I–II–III*. Budapest: Ifjúsági Lapkiadó Vállalat.
- Füleki János szerk. (1982): *Úttörő zsebkönyv 1982–1983*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Füleki János szerk. (1983): *Úttörő zsebkönyv 1983–1984*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- G. Merva Mária szerk. (2009): *A magyar cserkészlet története 1910-tól napjainkig*. Gödöllő: Gödöllői Városi Múzeum.
- Hévizi Sára (2017): Az angliai magyar cserkészlet húsz éve (1950–1970). In: *Illegális ifjúsági munka – cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 138–145.
- Király Gulya (1970): *Az Úttörőszervezet hatása a magyar pedagógia fejlődésére*. Eger: Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei.
- Különpróba szabályzat*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 1924.
- P. Miklós Tamás (2007): A magyar cserkészfiúk szövetsége és az úttörőmozgalom egyesülése 1948-ban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2007, 57. évf. 9. sz., 153–181.

- P. Miklós Tamás (2004): Gyermek és serdülőkori szervezetek. In: *A magyar gyermek- és ifjúsági szervezetek mozgalmak történetének válogatott dokumentumai I.* Zánka: Zánkai Gyermek és Ifjúsági Centrum Kht.
- Ring Orsolya (2017): A cserkészlet felszámolása 1948. In: *Illegális ifjúsági munka – cserkészközösségek a diktatúrában.* Budapest: Magyar Cserkészszövetség.
- Romsics Ignác (2010): *Magyarország a XX. században.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Szilágyi-Kovács Kata (2017): A montreali magyar cserkészemigráció. In: *Illegális ifjúsági munka – cserkészközösségek a diktatúrában.* Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 2017, 145–153.
- Tabajdi Gábor szerk. (2017): *Illegális ifjúsági munka – cserkészközösségek a diktatúrában.* Budapest: Magyar Cserkészszövetség.
- Vajda Barnabás (2017): *A csehszlovákiai ideológiai harc természetéről (1948–1989).* Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara.
- Vajda Barnabás (2022): A kommunista Csehszlovákia mediális propagandájáról a hidegháború alatt. In: *Hamis gulyás: Új megközelítések a szocialista Magyarország gazdaság- és társadalomtörténetéhez.* Szerk. Borvendég Zsuzsanna. Budapest: Magyarságkutató Intézet.

Korabeli sajtó

Kincskereső 1980, Csongrád megyei Lapkiadó Vállalat, Szeged.

Magyar Cserkész 1920–1944, Magyar Cserkészszövetség, Budapest.

Pajtás 1946–1989, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Budapest.

Úttörővezető 1970, Ifjúsági Lapkiadó Vállalat, Budapest.